

Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Sağlık Politikalarında Spor ve Beden Terbiyesi (1923-1938)

Fevzi Çakmak*

Giriş

Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye’de spor daha çok askeri bir faaliyet alanı olarak algılanmış ve daha çok askeri okullarda verilmişti. Spor derslerinin askeri okullar dışında ilk kez verildiği yer Galatasaray Sultanisi olmuştu¹. İkinci Meşrutiyet yılları içinde İttihatçılar tarafından “Beden Terbiyesi ve Spor”, nüfusun “kemiyet ve keyfiyet” bakımından iyi hale getirilmesinin temel araçları arasında görülmüş; bu yönde adımlar atılmıştı. Örneğin Türk Ocakları bünyesinde 1913 yılında “Türk Gücü Cemiyeti (TGC)” faaliyete geçirilmişti. Cemiyetin tüzüğünde kuruluş gerekçesine şu ifadelerle yer verilmişti²:

“Türk örfü bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmektedir... Cehalet, tarz-ı maişeti bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, ispiro hayatımızı kemiren anasır-ı muhribenin [yıkıcı unsurların] en başlıcalarıdır... Bir yandan bu hastalıklar, sebepler öte yandan hastalıkların en büyüğü olan oturganlık, gevşeklik, rahatı sevmelik el ele vermişler, bizi sürükleyip duruyorlar. İşte ırkımıza, varlığımıza kasteden bu marazların, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için bir terbiye-i bedeniyeye ve hıfzıssıhha cemiyeti teşkil etmişlerdir”.

Cemiyetin kurucu heyeti ise şu isimlerden oluşmuştu: Başkan Albay Ahmet Cemal Bey, Başkan Vekili Atıf Bey, Doktor Tevfik Rüştü Bey, Mühendis

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir/
TÜRKİYE fevzi.cakmak@deu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-0030-400X>
DOI: 10.37879/978-975-17-6294-8.2025.1125

1 Nejla Günay, “Osmanlı Devleti’nde Kurulan Spor Cemiyetleri ve Jimnastik Derslerinin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü”, *Belleten*, C 81, S. 292, Aralık 2017, s. 918.

2 Zafer Toprak, “İttihat ve Terakki’nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Beşeri Bilimler*, C 7, 1979, s. 101.

Salim Bey, Kâtip Falih Rıfkı Bey, Ethem Nejat Bey, Basri Bey, Mühendis Kuzucuoğlu Tahsin Bey. Cemiyetin “Beden Terbiyesi” ile hedeflediği “Sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesli vücuda getirmekti.” Bu hedefe ulaşma yolunda sağlık alanında yapılmak istenenler arasında kitaplar yazmak ve ücretsiz dağıtmak, sıtmaya karşı halka kinin dağıtmak ve sivrisineklere karşı mücadeleyi öğretmek, vereme karşı dispanserler açmak, frengi hakkında halkı aydınlatmak ve gezici doktorlar vasıtasıyla yardımlarda bulunmak ve yayılmasına mâni olmak. Çiçek hastalığına karşı aşı yurtları tesis etmek; bulaşıcı hastalıklar ortaya çıktığında korunma yolları konusunda yayınlar yapmak ve halkı bilgilendirmek, bebek ve çocukların korunmasını düşüncük. Ülke genelinde meydanlar, bahçeler oluşturulması ile caddelerin güneş ve hava akımlarını sağlıklı bir şekilde almasına uygun bir şekilde yapılması konusunda belediyeler bünyesinde girişimlerde bulunmak. Ormanlar oluşturmak, ağaç bayramları gerçekleştirmek; içki ve tütün aleyhinde propaganda yapmaktır³.

İkinci Meşrutiyet döneminde spora yönelik bu tarz kurumsal adımların yanında bireysel olarak öne çıkan isimler de vardır. Örneğin Türk spor tarihinin önemli bir ismi olan Selim Sırrı Tarcan, bu dönemde İsveç’e giderek orada spor alanında uzmanlaşmıştır. “İsveç’e pazularıyla gittim, kafamla döndüm” diyen Tarcan, ülke içindeki sayılı spor eğitimcileri arasında yer alan bir isim olarak okullarda beden terbiyesi ve spor derslerinin yaygınlaşmasına büyük katkı vermiştir. Tarcan’ın, Meşrutiyet dönemi boyunca jimnastik ve beden terbiyesi alanlarında kazandığı birikimler, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren spor eğitimi alanında çok önemli kazanımlar elde edilmesine imkân sağlayacaktır⁴.

3 Toprak, agm., s. 102-105.

4 1874 yılında doğan Selim Sırrı Tarcan, 1895 yılında Mühendis-hâne-i Berri-i Hümayûndan subay olarak mezun olur. İlk görev yeri olan İzmir’de sporla ilgili yazılar yazar ve eğitici olur. Kaleme aldığı yazılarıyla toplumda beden eğitimi ve spor kültürünün yayılmasına katkı sağlar. 1903 yılında mezun olduğu okula jimnastik ve eskrim hocası olur. 1908’de spor okulu açar; 1909 yılında İsveç’e beden eğitimi uzmanlığına gönderilir. Ülkeye döndükten sonra ordudan ayrılı ve spor eğitimciliği görevi altın pek çok kurumda idareci ve eğitimci olarak çalışır. Cumhuriyet’in ilanı sonrası çeşitli görevlere gelen Tarcan, uzun yıllardır öğretmen yetiştirmek üzere hasret olduğu Beden Eğitimi Bölümü’ne Mustafa Necati’nin Bakanlığı döneminde kavuşur. Maarif Vekâleti Başmüfettişliği görevinden 1935 yılında emekli olan Tarcan, sonrasında milletvekili olarak Meclis’te görev alır. 1957 yılında vefat eden Tarcan, Türk sporuna ömrünü adanmış, 42 yıllık meslek hayatında pek çok ilkleri başarmış; beden terbiyesi ve spor alanında dergi yayıncılığı yanında onlarca kitap ve yüzlerce makale kaleme almıştır. M. Şevki Çapan, “Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/selim-sirri-tarcan-1874-1957/>, son erişim tarihi: 28. 02. 2024.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Sağlık Politikaları

Yaklaşık on yıl süren yıkıcı savaşların (Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı) sonrasında siyasi, sosyal ve ekonomik alanda topyekûn bir kalkınmayı hedefleyen Cumhuriyet idaresi sağlıklı, sağlam, dinç bir nüfusa ihtiyaç duymuştu. Çünkü devralmış olduğu nüfusun sağlık durumu, içinde bulunduğu sefaletten kaynaklı olarak en başta bulaşıcı ve salgın hastalıklar olmak üzere, pek çok hastalıktan muzdarib olarak, perişan bir haldeydi. Yıllarca devam eden savaşların ve göçlerin sonrasında salgın ve bulaşıcı hastalıklar Anadolu'nun geneline yayılmıştı. Verem, frengi, sıtma en sık görülen hastalıklardı. Kurtuluş Savaşı yıllarında, 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti içinde geçmiş idarelerden farklı olarak "Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti"ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) yer verilmiş olması, Cumhuriyet Türkiye'sinin sağlık işlerine vereceği önemi göstermesi adına çok önemli adımdı⁵. Ülke genelinde yeni bir sağlık teşkilatı oluşturma çabaları kapsamında, bakanlık bünyesinde çeşitli daire başkanlıkları oluşturulurken; taşra teşkilatında iyileştirme çalışmaları yapıldı. Kuduz Tedavi Müessesesi (Daülkelp Müessesesi)⁶, Aşıhane ve Bakteriyolojihane kuruldu⁷. Meclis'in tarafından sağlıklı ilişkili pek çok yasal düzenlemeye gidildi.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922'de Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmasında sağlık alanında devletin izleyeceği politikayı şu sözlerle ifade etmişti: "Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun çoğaltılması, bulaşıcı ve salgın hastalıkların etkisiz hale getirilmesi, bu suretle milletin fertlerinin dinç ve kabiliyettar bir halde kusursuz beden olarak yetiştirilmesi..." Bu hedef çerçevesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın öncülüğünde ülkenin sağlık teşkilatı hızla organize edilirken; "Tok, şen ve kalabalık bir Türk milleti" yaratma yolunda salgın ve bulaşıcı hastalıklar başta olmak

5 Detaylı bilgi için bk: Fevzi Çakmak, "Millî Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri", *Millî Mücadele-1921*, Ed. İbrahim Bozkurt, Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara 2021, s. 253-288.

6 İstanbul Kuduz Tedavi Müessesesinde çalışmış olan Dr. Eşref Bey, meşhur Dr. Hayım Naum Bey'den gizlice tedarik ettiği virüslü bir tavşanı, tavşandan tavşana pasajlar yaparak ve İngiliz polisinin takibinden kaçırarak Ankara'ya getirmiş ve Kuduz Tedavi Müessesesi'nin kuruluşuna büyük katkı sunmuştu. *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 32.

7 Süleyman Tekir, "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)", *BELGİ*, C 2, S. 18, Yaz /2019-II, s. 1303. (1301-1326); *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 31-32.

üzere sağlıkta topyekûn bir mücadele alanı ortaya çıkmıştı⁸. Genç Cumhuriyet'in muasır medeniyetlere ulaşma yolunda bolca "İdeal" ve "Kaliteli" nesillere ihtiyacı vardı. Sıhhat bilgisi, hijyen ve terbiye her yönüyle kaliteli bireyler yetiştirmek için elzemdi⁹.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası İsmet İnönü tarafından kurulan ilk hükümetin Sağlık Bakanı olan Dr. Refik Saydam'ın¹⁰ öncülüğünde sağlık alanında topyekûn bir mücadeleye başlandı. Bulaşıcı ve salgın hastalıklarla bu mücadele de ilk sırada yer almıştı¹¹. 1928 yılında "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi" kuruldu¹². Toplumun sağlık şartlarında iyileştirme sağlayarak, gelişimi üzerine çaba harcamakla görevlendirilen kurum, her türlü hastalıkla mücadele etmek ve bu mücadelede fayda sağlayacak sıhhi ve fenni araştırma ve incelemelerde bulunmak; serum ve aşılar üzerinde çalışmak, çeşitli biyolojik ve kimyasal maddeleri hazırlamakla görevlendirilmişti. Ülke dışından gelen aşı ve serumların içerik kontrolleri de kurumun görevleri arasındaydı. Ayrıca sağlıkla ilgili yayınlar yapmak ve halka dönük konferanslar vermekte vazifeleri arasında görülmüştü¹³.

Cumhuriyet'in sağlık devriminin temel taşı 24 Nisan 1930 tarihinde Meclis tarafından kabul edilen 1593 sayılı "Umumî Hıfzıssıhha Kanunudur"¹⁴. Çok detaylı ve nüfusun tamamını içine alacak şekilde hazırlanan kanun ile sağlık alanında topluma görev ve sorumluluklar yüklenmiştir¹⁵. Devlet,

8 Ayrıntı için bk. Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet Hükümetlerinin Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadelesi", *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Devlet Ebed Müddet*, ed. Tülay Alim Baran, Yeditepe Üni. Yayınları, İstanbul 2023, s. 327-343.

9 Murat Arpacı, "Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamu Sağlığı Siyaseti ve Öjenik (1923-1946)", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 17/257, Bahar 2014, s. 134.

10 Bilgi için bk. Zühal Dilek, "İbrahim Refik Saydam (1881-1942)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/>, son erişim tarihi: 26. 02. 2024.

11 Hükümet programları için bk. *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 1, Haz. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara 2013.

12 "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Hakkında Kanun", *Resmî Gazete*, S. 899, 27 Mayıs 1928.

13 Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi bir süre görev yaptıktan sonra 30 Aralık 1940 tarihinde kabul edilen yasayla yeniden bir yapılmaya gitmiş ve görev alanı yeniden belirlenmişti. "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha müessesesi teşkiline dair kanun", Kanun No. 3959, *Resmî Gazete*, S. 4703, 4 Kânunusani 1941.

14 "Umumî Hıfzıssıhha Kanunu", Kanun No. 1593, *Resmî Gazete*, S. 1489, 6 Mayıs 1930.

15 Ayrıntılı bir çalışma için bk. Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet Türkiye'si'nin Sağlık Politikası ve Uygulamaları (1923-1973)", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Özel Sayı*, 2023, s. 324-353.

kanunla “sıhhat ve hijyen” temelinde nüfusun bütün kesimlerini içine alacak şekilde topyekûn bir mücadele alanı yaratmış ve sıhhi kurallarıyla toplumun bütününe denetlemeyi planlamıştı¹⁶. Genç Cumhuriyet, sağlıkta ön planda tutacağı temel hedefleri, Hıfzıssıhha Kanunu’nda açıkça ortaya koymuştu. Bu hedefler arasında memleketin sağlık koşullarını iyileştirilmek; milletin sağlığına zarar veren bütün hastalıklar ve diğer zararlı etkenlerle mücadele etmek; gelecek neslin sağlıklı yetiştirilmesini temin etmek, halkın sağlık ve sosyal yardıma ulaşımını sağlamak; sağlık propagandasını şehir ve köylerde günün bütün araçları dahilinde hayata geçirmekti. Sağlık alanında ortaya konan temel hedeflere ulaşmakta sağlık teşkilatının verimli bir şekilde çalışır duruma getirilmesi en önemli öncelikti.

Kapsamı ve içeriği ile “Umumî Hıfzıssıhha Kanunu” bir yandan da “Öjenik” bir anlayışın izlerini taşımaktadır. Nüfusun karakterini iyileştirmeye yönelik metotları tanımlamak üzere kullanılan öjeni, 19. Yüzyıl sonuyla 20. Yüzyılın ilk yarısında ulus devletlerin uyguladıkları nüfus politikalarına önemli bir temel teşkil etmiştir¹⁷. Cumhuriyet’in Umumî Hıfzıssıhha Kanunu ile 1938 yılında kabul ettiği “Beden Terbiyesi Kanunu” öjenik anlayışın izlerini taşır. Cumhuriyet’in modernleşme ve medenileşme projesinin bir ayağını oluşturan nüfus politikasında, gelecek nesillerin ve ırkın sağlığı ve genel olarak ta milli ilerlemenin sağlanabilmesi için insan bedenine ve hayatına hükmedilmesinin gerektiğine yönelik bir düşüncenin izleri görülür¹⁸. Öte yandan Türkiye’de öjenik anlayışta ortaya konulan uygulamalar “pozitif öjenik” kapsamında değerlendirilerek; temelde kalıtım sürecinin gerçekleştiği çevre şartlarını değiştirmek amacıyla bir yandan alkol, tütün, fuhuş ve uyuşturucu ile mücadele etmek öte yandan da toplumun yüksek nitelikli üyelerinin çok çocuk doğurmalarını teşvik etmek olarak tanımlanabilir¹⁹.

Cumhuriyet Hükümetlerinin Sağlık Politikasında Spor

Cumhuriyet’in ilanından birkaç ay önce kurulan Ali Fethi (Okyar) Bey hükümetinin programında eğitim faaliyetleri kapsamında “Beden Terbiyesi ve

16 Arpacı, agm., s. 137.

17 Kerem Çetinkaya, Nazire Ayşenur Yılmaz vd., “Öjenizm Kavramına Adli Bilimler Kapsamında Disiplinlerarası Bakış: Öjenik Hareketin Hukuki Boyutu, Genetik Boyutu ve Psikolojik Boyutu”, *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, C 18, S. 2, 2021, s. 156.

18 Ayça Alemdaroğlu, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*, C 4, 3. Bas., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 415.

19 Yiğit Akın, “*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*” *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 115.

Spor” alanında yapılmak istenenlere şu ifadelerle yer verilmişti: “Ferdin, bedeni, fikri kabiliyetleri gibi ahlaki ve içtimai kabiliyetleri de inkişaf ettirilecektir. Bu maksada vusul için “Terbiye-i Bedeniye Darülmuallimin” açılacak, izcilik teşkilatına ehemmiyeti mahsusa verilecek, programlar ile mekteplerin teşkilatı tedricen içtimai esasata tevkif olunacaktır”²⁰. Hükümet programında ifade edilen “Terbiye-i Bedeniye Darülmuallimin” açılması fikrine ilk kez 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Maarif Vekili İsmail Safa (Özler)’in başkanlığında toplanan Birinci Heyet-i İlmiye’nin programında yer verilmişti. Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı, dönemin önemli eğitimcilerinin bir araya geldiği, içine girilen yeni dönemde milli eğitim işlerinin tüm yönleriyle konuşulup, tartışıldığı ve karar altına alındığı bir bilimsel buluşmaydı. Bu toplantıda eğitim alanında yapılması planlanan zorunlu işler arasında beden terbiyesi öğretmeni yetiştirilmesinin yer alması, konuya verilen önemi gösteren açık bir delildi²¹. Cumhuriyet’in ilanı sonrası hükümeti kuran İsmet İnönü de Fethi Okyar’ın programı dahilinde hareket etmiş; “Beden Terbiyesi ve Spor” hükümetlerin eğitim ve sağlık alanında önemle üzerine eğildikleri bir alan olmuştur. 1925 yılında Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey, sporun bir bilim dalı olduğuna inanan ve bu bilimin kendine özgü metotları olduğunu bilen bir eğitimci gözüyle konuyu ele almış; Terbiye-i Bedeniye Genel Müfettişi Selim Sırrı Tarcan ile birlikte Ankara’da bir beden terbiyesi okulu açılması çalışmalarını başlatmıştı. Yıllar süren çalışmalar sonrası Gazi Terbiye Enstitüsü bünyesinde Beden Eğitimi Şubesi 31 Aralık 1932’de açılmıştı²². Okulun ilk müdürü olan Nizamettin Kırşan, ülke içinde beden eğitimi ve sporun bir düzene oturması adına emek harcayan önemli isimler arasında yer almıştı²³.

Türkiye’de sporun teşkilatlanma sürecinin Cumhuriyet ile başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Geçmişte ülke içindeki spor faaliyetleri spor kulüplerinin kendi aralarında yaptıkları müsabakalar yanında dar bir çerçeve içinde güreş, tenis, eskrim ve yüzme faaliyetleri şeklinde gerçekleşmişti. Birinci Dünya Savaşı sonrası İstanbul ve Anadolu’nun işgal altında olduğu yıllarda,

20 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C 1, Haz: İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara 2013, s. 70.

21 Nejla Günay, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Beden Eğitiminin Gelişimi ve Gazi Beden Terbiyesi Bölümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 29, S. 85, 2013, s. 78.

22 Günay, agm., s. 79-83.

23 Mustafa Mutlu, “Nizamettin Kırşan (1898-1990)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nizamettin-kirsan-1898-1990/>, son erişim tarihi: 26. 02. 2024.

futbol ile ilgili faaliyetlerin sağlıklı yürütülmesi amacıyla spor kulüplerinin yöneticileri 26 Haziran 1920 tarihinde İstanbul'da ilk kez bir araya gelmişti. Sonrasında devam eden görüşme ve toplantıların sonucunda 15 Nisan 1921 günü Kadıköy'de bir araya gelen kulüp temsilcileri, Cemiyetler Kanunu'na göre hükümete başvuruda bulunmuş ve 22 Mayıs 1922'de "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ)" kurulmuştu. Ali Sami (Yen) Bey'in başkanlığını yürüttüğü cemiyet futbol, güreş ve atletizm branşlarında faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı²⁴. Cemiyet, kuruluş gerekçesini, 1913 yılında kurulan Türk Gücü Cemiyeti'nin (TGC) gerekçeleriyle örtüştürerek, spor ile sağlık arasındaki ilişkiye dikkat çeken ifadelere tüzüğünde şöyle yer vermişti: "Türk ırkı bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma sürüklenmektedir. Bu ırk düşüşünün sebeplerinden bir kısmı siyasi bir kısmı içtimaidir... İçtimai sebebe gelince: cehalet, yaşama tarzı bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, içki hayatımızı kemiren unsurların başlıcalarıdır... İşte ırkımıza, varlığımıza kasteden bu marazın, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için birleşmelidirler"²⁵. TİCİ, tüzüğünde yer verdiği bu ifadelerin 1913 yılında kaleme alındığına dikkat çektikten sonra, Türk toplumunun aradan geçen on yıllık zaman zarfında tarihinin en kanlı savaşları ile karşı karşıya kaldığına dikkat çekmişti. Yaşanan bu yıkıcı senelerin ardından Türk toplumunda ilk göze çarpan ihtiyaçlarının arasında ırkın takviyesi, genel sağlığın ıslahı ve doğumların arttırılması geldiği ön plana çıkarılmıştı. Cemiyete göre spor, bu ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir katkı sağlayacaktı. Çünkü Avrupa'da spor, sağlık en başta olmak üzere ahlak ve hissiyat üzerine gelişim ve yayılım göstermiş; her sınıf halkı alaka-dar eden bir teşkilat haline gelmişti. Avrupalı doktorlar, eğitim uzmanları, askerler ile siyasilere spora ilgiyle yaklaşıyordu. Sporun Batı dünyasındaki bu gelişimi karşısında Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, devlete ve topluma sağlayacağı faydaları belli başlıklar altında ortaya koyarken; sağlık alanında yapacağı katkıları şöyle ifade etmişti: "Gençlere geniş ve cazip bir faaliyet sahası temin ederek onların içkiden, kumardan ve muhtelif suiistimallerden uzaklaştırılması ve bu sayede sağlık ve genel ahlakın iyileştirilmesi"²⁶. Cemiyetin bu ifadeleri yeni rejimin spora bakışını ve spordan beklentilerini net

24 Fevzi Çakmak, "Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (Türk Spor Kurumu)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-idman-cemiyetleri-turk-spor-kurumu/>, son erişim tarihi: 24.02.2024.

25 *Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Teşkilat ve Nizamı Umumiye*, Numune Matbaası, İstanbul 1935, s. 6-7.

26 *Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Teşkilat ve Nizamı Umumiye*, s. 7-9.

olarak ortaya koyuyordu: Yeni nesli kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, sağlıklı olmasını sağlamak ve ahlakını korumak.

Benzer görüş ve düşünceleri Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 30 Eylül 1926 günü kendisini ziyaret eden Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı üyeleri ile paylaşmıştı. Gazi, "... Tarihlerde cihanlar hâkimi olmuş koskoca Türk milletine, bugünkü neslimiz vâris olduğu zamanda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştuk. Efendiler; gürbüz, yavuz evlâtlar isterim. Bunları yetiştirmek tedbirlerini ve mesuliyetini üzerinize almış adamlarsınız. Bu neticeyi görmezsem hakkınızdaki muhabbetim, itimadım ancak o zaman zail olur"²⁷ ifadeleri Cumhuriyet rejiminin beden terbiyesine ve sağlığına verdiği önemi ve sporculardan beklentilerini açıkça ortaya koymuştu. Cumhurbaşkanı, Türk spor hayatının gelişimine yönelik ciddi ve bilinçli adımların çok yeni olduğundan bahsettiği konuşmasında; bu yolda gösterilen çabaların karşısındaki en önemli engelin ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar olduğuna vurgu yapmıştı. Kendisinin Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Samsun'a çıktığında da önündeki en önemli engelin mali konular olduğuna dikkat çeken Gazi, bu engeli milletle el ele vererek aştıklarını ifade ederek sözlerine şöyle devam etmişti: "Türk milleti kendi hayat ve selametine yöneldiğine kanaat edeceği teşebbüsâtı başarabilecek kadar bir kudrete maliktir. Ve teşebbüsün ciddiyetine kanaati halinde, onun gerektirdiği kadar servet kaynağını müteşebbislerin emrine amade kılar"²⁸.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, kuruluşundan itibaren hükümetlerden sürekli yardım görmüştür. 1926 yılında 40 bin lira olan yardım miktarı, 1930'da 100 bin, 1938'de ise 239 bin liraya çıkmış; 1926-1938 yılları arasında toplamda 1.363.000 liralık yardım sağlanmıştır. 1923 yılında TİCİ'ye bağlı kulüp sayısı 14 iken, 1933'de 230'a, 1938 yılı başında 442'e yükselmiştir. Bu kulüplerin üye sayılarına baktığımızda 1923 yılında 827 olan rakam, 1938 yılına gelindiğinde 27.631'e yükselmiştir²⁹.

Cumhuriyet idaresi toplumu dinç ve kabiliyetli kılmak adına spor ile sağlığı birbirini besleyen, destekleyen ve bütünleyen araçlar olarak görmüştü. Sağlık alanında ülke içinde yürütülen politikanın "tedavi edici" yönü yanında "koruyucu sağlık hizmetleri" yönü de üzerinde önemle durulan bir alandı. Çünkü

²⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. 262.

²⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, II, s. 260.

²⁹ *15. Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Halk Partisi, Ankara, 1938, s. 598-599.

hastalıkları tedavi etmenin yanında nüfusun hasta olmasını engellemek ve zayıf kalmasına fırsat vermemekte mühimdi. Sağlıklı ve gürbüz nesiller yetiştirmek adına “Beden Terbiyesi ve Spor” koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında öne çıkmış, çıkarılmak zorunda kalmıştı. Çünkü sosyal ve ekonomik alanda ülkenin içinde bulunduğu zor şartlar, sağlık altyapısının yetersizliği; maliyeti düşük, uygulanabilirliği yüksek olan spor ve beden terbiyesine yönelik ilgilinin artmasına neden olmuştu. Devletin resmi söyleminde spor: “Ne sahalarda iptidai gururumuzu tatmin ettiği ne de bazı sporlarda olduğu gibi sadece adaleleri geliştirdiği için değil, sıhhat için yapılacaktır”³⁰.

Dönemin spor dünyasının önemli bir ismi olan Selim Sırrı Tarcan, “Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi” isimli kitap çalışmasının en başında “Terbiye-i Bedeniyeden Neler Bekliyoruz?” sorusuna ilk sırada “Sıhhat” olarak cevap vermişti. Tarcan, beden terbiyesinin her şeyden evvel sağlığa destek ve dayanak olması gerektiği üzerinde durarak, çocuklara yaptırılacak jimnastik ve oyunların nitelik ve niceliğinin öğretmeler tarafından bilinmesinin zorunlu olduğuna vurgu yapmıştı³¹. Tarcan’a göre beden terbiyesi, hareketlerin, hislerin, zekânın, melekelerin, adalelerin gelişimine hizmet eden; insanı daha cesur, daha hassas, daha dayanıklı, daha becerikli, daha anlayışlı ve daha fedakâr bir hale sokan bir faaliyet alanıydı. Spor, beden terbiyesinin bir şubesi olarak gören Tarcan, sağlık, uzun ömür, ırkın güzelleşmesi, beşer cinsin ıslahı, fert ve cemiyetin ahenk ve saadetini sporun müspet sonuçları olarak nitelemişti³². Tarcan, “Çocuklara Sağlık Öğütleri” isimli bir başka çalışmada, jimnastiği doğumdan ölüme kadar süren bir idman olarak nitelemişti. İnsan vücudunun işlemek üzere bir makine olduğu ve onun nasıl işleyeceğini öğreten tek yolun jimnastik olduğunu vurgulamıştı. Tarcan’a göre, “Jimnastikle insan vücudu işlek, canlı, biçimli topluca söyleyelim: sağlam ve güzel olurdu”³³. Tarcan, spor ile sağlığın yakın ilişkisini çocukların yanı sıra her yaştan insana öğütlerken; “Hareketin hayat, ataletin ölüm olduğunu” dikkat çekmiş; insan vücudunun yaşlanacağını, fakat kendisine bakmayı bilirse ihtiyarlamayacağını vurgu yapmıştı³⁴.

30 Akın, *age.*, s. 104.

31 Selim Sırrı, *Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1926, s. 3.

32 Selim Sırrı Tarcan, *Spor Pedagojisi*, Maarif Vekilliği Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943, s. 18-19.

33 Selim Sırrı Tarcan, *Çocuklara Sağlık Öğütleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul, s. 14.

34 Selim Sırrı Tarcan, *Vakitsiz İhtiyarlanmanın Sebepleri ve Daima Genç Kalmanın Sırları*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1947, s. 39.

Cumhuriyet'in sağlık devriminde pek çok önemli görevleri üstlenen hekimler, ayrıca genç bedenlerin sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesine de katkı sunmuşlardır. Bir çocuğun spor müsabakalarına veya atletizm faaliyetlerine iştirak edip etmeyeceğinin tayinine karar verici makam, beden öğretmeni değil, okul veya aile hekimine düşen bir iş olarak görülmüştü³⁵. Yapmış olduğu tıbbi çalışmaları ve kaleme aldığı eserleri ile sağlık tarihimizde önemli bir yer işgal eden Ahmet Süheyl Ünver³⁶, 1936 yılında kaleme almış olduğu bir çalışmasında, Türkiye'de beden hareketlerinin çok ihmal edildiği üzerinde durmuş; özellikle kadınların bu konuyu ihmal ettiklerini ve çok gerilerde kaldıklarına dikkat çekmiştir. Ünver'e göre tıp hastalara şifa verir, hıfzıssıhha da sağlamların hasta olmamalarının çarelerini bulur; gıda ve beden hıfzıssıhhası hayatın ve sağlığın temelini teşkil ederdi³⁷. "Spor Hekimliği" konusunda 1943 yılında toplanan Sekizinci Milli Türk Tıp Kongresi'ne bir rapor sunmuş olan Dr. Niyazi Erzin, sporun ve sporcunun bir hekimden beklentisinin her şeyden evvel kişinin beden kabiliyetini ölçmek ve kişiye göre spor alanı seçilmesini ve bu alanda bir sınır belirlemesini sağlamak olarak tanımlamıştır. Bu olmadığı takdirde spordan ve sporcudan beklenen başarı ve fayda tam olmayacaktır. Çünkü sporda bir gelişim göstermek için insan vücudunun tüm fizyolojik faaliyetinin ölçülmesi ve bu faaliyeti aksaklığa uğratmayacak uygun ve sistemli hareketlerin tespiti gerekmektedir. İşte bu nedenle spor hekimi ile öğretmen birlikte, el ele verip birlikte çalışmak zorundadır³⁸. Milli Türk Tıp Kongresinde spor hekimliğinin ele alınması, ülke yönetimin konuya olan ilgi ve alakasını göstermesi adına önemlidir³⁹.

Ülke içindeki sporun gelişimine katkılar sunan Rahmi Apak, gençliğin teşkilatlandırılmasına yönelik kaleme almış olduğu raporunda, halk için beden

35 Sıtkı Velicangil, *Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1965, s. 227.

36 Ahmet Güner Sayar, "Ahmet Süheyl Ünver", *İslam Ansiklopedisi*, C 42, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 350-352.

37 Ahmet Süheyl Ünver, *Eski Hekimlik, Yeni Hekimlik ve Hıfzıssıhha*, Kader Basımevi, İstanbul 1936, s. 7-8.

38 Niyazi Erzin, "Spor Hekimliği, Mevzu ve Organizasyonu", *Sekizinci Milli Türk Tıp Kongresi*, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0 / 229-540-13 / 409, s. 5-6.

39 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından 1925 yılından itibaren iki yılda bir Ankara'da toplanan Milli Türk Tıp Kongrelerinde ülkenin sağlık sorunları, bu sorunları çözme yolları ile sağlık alanında yapılacaklar planlanmıştır. Ayrıntı için bkz: Ayten Arıkan, *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

terbiyesi ve sporun her şeyden önce sağlık açısından gerekli olduğuna vurgu yapmıştı⁴⁰. Apak, sadece gençlerin değil, toplumun tüm kesimlerinin sporla ilgilenmesi gerektiğinin altını çiziyordu. O'na göre, şehirlerde yaşayan halkın memurluk, öğrencilik, öğretmenlik gibi vücut hamaratlığını kötürüm eden ve daha çok kafa ve beyin yorgunluğuna neden olan yaşayış tarzından kurtarmak adına spora yöneltmek gerekli ve elzemdi. Aynı şekilde fabrikalarda, madenlerde, küçük atölyelerde çalışan ve sıhhat kemirici bir hayat süren işçiye ı ışık, neşe ve temiz hava ancak spor ile sağlanabilirdi. Köylünün açık havada çalıştığı, bolca hareket ettiği bu nedenle sporun onlara fazla geleceğine yönelik yanlış bir inanışın olduğuna değinen Apak, köylünün sapan sürmekle kamburlaşan sırtı ile vücut yapısının ancak spor ve beden terbiyesi ile düzeleceği fikrinin aşılınması gerekliliğinden bahsetmiştir. Ayrıca nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylü kısmının ülkenin savunulması adına askerlik önü yetişmesi adına spor önemliydi⁴¹.

Beden Terbiyesi ile sağlık arasında sıkı bir ilişkinin olduğu düşüncesinin kamuoyunda ve devlet katında hâkim olduğu 1930'lı yıllarda ülkemizde "parti-devlet" bütünleşmesinin de hayata geçtiği bir dönemdi. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 9 Mayıs 1935 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Kurultayı, parti-devlet bütünleşmesine gidilen sürecin hız kazandığı bir kurultay olmuştu. Parti Genel Sekreteri Recep Peker, kurultayda yapmış olduğu konuşmada "...Yeni Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır" ifadeleri ile gidilen süreci açıklamıştı⁴². Bu kurultayda kabul edilen parti programının 50. maddesinde "*Gençlik Örgütü ve Spor*" başlığı altında yapılmak istenenler vurgulu bir şekilde şöyle ifade edilmiştir⁴³:

"Türk Gençliği, onu temiz bir ahlak, yüksek bir yurt ve devrim aşkı içinde toplayacak ulusal bir örgüte bağlanacaktır. Bütün Türk gençliğine şevk ve sıhhatlerini, nefse ve ulusa inanlarını besleyecek beden eğitimi verilecek ve gençlik, devrimi ve bütün şartları ile yurdu korumayı en üstün ödev tanıyan ve onları bu ödev uğrunda bütün varlıklarını vermeye hazır tutan bir düşünüşle yetiştirilecektir... Türkiye'de spor örgütü de bu esaslara göre düzenlenecek ve

40 Rahmi Apak, "Gençlik Teşkilatı Hakkında Rapor", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0 / 1107-43-1 / 151.

41 Rahmi Apak, "Gençlik Teşkilatı Hakkında Rapor", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0 / 1107-43-1 / 152.

42 Recep Peker, "1935 CHP Kurultayındaki Söylevi", *Ülkü*, C. V, S. 28, Haziran 1935, s. 248.

43 *CHP Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 41-43.

yürütülecektir. Yapılacak gençlik örgütünün; üniversite, okullar ve enstitüler, halkevleri, toplu işçi kullanan fabrika ve kurumlarla yukarıdaki gayelere göre iş ve yönet birlikleri düzenlenecektir. Yurtta beden ve devrim eğitimi ile spor işlerinde biteviyelik [tekdüze] göz önünde tutulacaktır. Okullarda, devlet kurumlarında ve özel kurum ve fabrikalarda bulunanlar, yaşlarına göre beden eğitimi ile uğraşmak yükümü altına alınacaktır. Spor ve beden eğitimi için lüzumu olan alan ve kurumlar meydana getirilecektir.”

Parti programında da öngörüldüğü üzere spor alanında ulusal bir örgütlenmeye gitme adına, TİCİ'nin 13 Nisan 1936 yılında toplanan VIII. Kongresinde “Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı” ismi “Türk Spor Kurumu” olarak değiştirilmişti. Kurumun görevlerinin yer aldığı nizamnamesinin ilk maddesi ise şöyleydi: 1- Yurtta sporun milli amaçlara, sıhhat şartlarına ve teknik icaplara uygun olarak yükselmesine ve yayılmasına çalışmaktı⁴⁴. Türk Spor Kurumu tarafından 29 Haziran 1936 tarihi itibarıyla yayınlanmaya başlayan “Türk Spor Kurumu Dergisi”nin ilk sayısında Kurum Başkanı General Ali Hikmet Ayerdem “Sporun Ehemmiyeti” başlığı altında bir yazı kaleme almıştı. “Sporun ehemmiyeti, aynı zamanda hem bir zevk ve hem de sıhhat ve ahlak ve nihayet bir vatanseverlik olmasındadır” ifadeleri ile başladığı yazısında spor ile sağlık ilişkisine ayrıntılı değinmiştir. Sporla ilgilenenlerin sigara, içki vesaire zararlı alışkanlıklardan uzak duracağına değinen Ayerdem, bu sayede kişilerin daha zinde ve sağlıklı bir vücuda sahip olacaklarına ve yapılan spor hareketleri sayesinde vücutların güçlenerek, sağlık bulacağına vurgu yapmıştı. Ayerdem’e göre hayatı sporla geçen yaşlıların bile kendi yaşlılarından yirmi otuz sene genç gözüktüğü; birisi dertler ve acılar içindeyken, diğerinin her şeyi yapabilme kudretine sahip olduğuna şahitlik ediliyordu. Sporcu birinin görünüşü bile insana hayat kaynağı hissi veriyordu⁴⁵.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim ve kültür yuvaları olarak 1932 yılında açılan Halkevleri bünyesinde kurulan dokuz şubeden bir tanesini de “Spor” şubesi oluşturmaktadır⁴⁶. Öte yandan Halkevlerine kaynaklık eden Türk

44 Fevzi Çakmak, “Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (Türk Spor Kurumu)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-idman-cemiyetleri-turk-spor-kurumu/>, son erişim tarihi: 24.02.2024.

45 Ali Hikmet Ayerdem, “Sporun Ehemmiyeti”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, S 1, 29 Haziran 1936, s. 4.

46 Halkevleri bünyesinde yer verilen şubeler şunlardı: Dil, Tarih, Edebiyat; Güzel Sanatlar; Temsil; Spor; Sosyal Yardım; Halk Dershaneleri ve Kurslar; Kütüphane ve Yayın; Köycülük; Müze ve Sergi. Ayrıntılı için bkz: Fevzi Çakmak, Asil Kaya, “Cumhuriyet’in Toplumsal Dönüşüm Kurumları: Halkevleri (1932-1951)”, *Türk Siyasal Hayatında Siyasi*

Ocakları bünyesinde de spora yönelik faaliyetlerin ülke genelinde yürütüldüğü bilinmektedir. Türk Ocakları'nın 1924 yılında toplanan Birinci Kurultayında, Ocakların spor alanında çalışma içinde olacağı ifade edilmiştir. Böylelikle spor ve sporla ilgili kavramlara ocak kayıtlarında ilk kez yer verilmiştir. Türk Ocağı'nın yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde sporla ilgili yazılara yer verilmişti⁴⁷. Türk Ocakları, 1931 yılında gerçekleştirdikleri kurultay ile kendisini feshetmiştir. Halkevleri, Cumhuriyet'i içselleştirmiş yeni toplum modelinin inşasına hizmet etmek üzere, halkı bilinçlendirmek, halkın eğitim, kültür ve yaşam düzeylerini yükseltmek üzere oluşturulan kurumlardır⁴⁸. CHP Genel Sekreteri Recep Peker Halkevlerinden beklenenleri şu cümlelerle ortaya koymuştu; "Bu yüzyılda uluslaşmak için, ulusça kitleleşmek için okul öğretiminin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk eğitimi yapmak ve halka orada ve birlikte çalıştırmak ilkesinin kabul edilmesi gerekmektedir... İzlediğimiz amaç, ulusu bilinçli, birbirini anlayan, seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde örgütlendirmektir"⁴⁹. Spor Şubesi, Halkevlerinin en hassas şubelerinden birisiydi. Çünkü milli terbiyenin özellikle genç kesime aşılmasında önemli araçlardan birisi de spor faaliyetleriydi. Halkevleri Talimatnamesinde "Türk gençliğinde ve Türk halkında spor ve beden hareketlerine sevgi ve alaka uyandırmalı, bunları bir kütle hareketi, milli bir faaliyet haline getirmelidir"⁵⁰ ifadesinin yer alması, spora yönelik hassasiyeti ortaya koymaktaydı. Cumhuriyet rejiminin spor ile sağlığı birbirini tamamlayan, eş gören bakış tarzı halkevleri bünyesinde de kendine yer bulmuştu. Halkevleri, sporu, halkın ve gençliğin beden, ruh ve kafa gelişimlerinin bir arada olmasına ve bir tempoda ilerlemesine imkân sağlayan bir araç olarak görmüştü. Hastaliksız, gürbüz, sıhhatli yüzbinler yetiştirmek hedefleri doğrultusunda çalışan Halkevleri, sporu gencin, yaşlının sağlık durumunun düzelmesi, sağlık neşesinin artması, çalışan Türk'ün iş veriminin fazlalaşması ve bunlarında öncesinde her Türk'ün yurdunu korumak için muhtaç olduğu kudreti elde etmesi; gözü peklige, becerikliliğe, dayanıklılığa kavuşması için en ideal yol olarak görmüştü. Spor, yalnızca gençlere özgü bir uğraşı alanı olmaktan çıkarılıp, halkın geneline yayılmalıydı⁵¹. Türk

Fikir Temsilleri-1, Tezkire Yay., Ankara 2023, s. 57-87.

47 Ayrıntı için bk. Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Ocaklarında Beden Eğitimi Spor Faaliyetleri (1923-1931)", *BELGİ*, S 27, Kış/2024, s. 19-43.

48 M. Rauf İnan, "Gazi'nin (Atatürk'ün) Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası", *Belleten*, C 52, S. 204, Kasım 1988, s. 891.

49 *Halkevleri 1931-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, Ankara 1935, s. 6-7.

50 *C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932, s. 12.

51 *Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*?, s. 66-68.

Spor Kurumu ile iş birliği halinde çalışan Halkevleri, bulundukları coğrafyanın, iklimin ve arazinin şartlarına uygun spor dallarına yönelmişti. Kurum bünyesinde kürek çekme, yürüyüş, atletizm, futbol, jimnastik, eskrim, boks, güreş, yüzme, ata binme, cirit atma ve yelken başta olmak üzere spor dalında faaliyetler gerçekleştirilmişti. Halkevi üyeleri ile spor şubesine kayıt olanlara toplu sporlar ve beden hareketleri yaptırılırken; spora olan ilgiyi arttırmak üzere propaganda faaliyetlerine ağırlık verilmiş, halka telkinlerde bulunmak adına etkinlikler ile konferanslar düzenlenmişti. Dahası spor faaliyetleri çerçevesinde köy gezileri yapılırken, jimnastik bayramları düzenlenerek milli birliğin yüceltilmesine uğraşılıyordu⁵².

1930'ların sonlarına gelindiğinde Cumhuriyet rejiminin spora bakışına ve sağlıklı spor ilişkisine en açık bir şekilde hükümet programında yer veren kişi 1 Kasım 1937 yılında Başbakanlık görevine gelen Celal Bayar'dır. Bayar, hükümet programında spor ile ilgili şu ifadelerle yer verilmiştir⁵³:

“Millî kültür kadrosu içinde mütalaasını zarurî gördüğümüz sporu, profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz. Spor, okullarımız gibi, sahne-miz gibi millî kültürümüzün, bir cüzüdü. Büyük gaye Türk vatandaşını fikir ve düşünce itibarıyla kuvvetli vücut itibarıyla kuvvetli ve tam sıhhatli, seciyeli gürbüz, güzel insan olarak yetiştirmektir. Nasıl ki memleketimizde okumak yazmak bilmeyen tek vatandaşın kalmasını istemiyorsak sevdiği ve bütün hayatınca tatbik edeceği lâakal bir sporu olmayan vatandaş da kalmamalıdır. Salim bir kafa ancak sağlam bir vücutta olabilir sözü Türk Atasözüdür. Yine bu mülâhaza iledir ki bütün vatandaşlarda verim kudretini muhafaza için muntazam çalışma hafta ve yıl tatillerinden muntazam istifade ve seyahat zevkinin inkişafına taraftarız. Spor bir merkeze bağlayıp teşkilatlandırmak ve muhtelif spor teşekkül ve hareketlerini o vasıta ile idare etmek için yüksek huzuruza bir kanun layihasıyla geleceğiz.”

Celal Bayar'ın hükümet programında ifade ettiği üzere toplumun bütün kesimlerini sporla alakalandırmak; sporu millî kültürün bir parçası olarak görmek ve Türk vatandaşını fikir ve düşünce itibarıyla güçlü; vücut itibarıyla kuvvetli ve tam sıhhatli, seciyeli gürbüz, güzel insan olarak yetiştirmek amacı etrafında spor faaliyetlerini tek bir merkeze bağlamak üzere 29 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3530 sayılı “Beden Terbiyesi Kanunu” ile “Türk Spor

52 Çakmak, Kaya, agm., s. 71. ; *Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?*, s. 71-72.

53 *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, s. 281.

Kurumu”lağvedilmiş, Başbakanlığa bağlı “Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü” kurulmuştu⁵⁴. Direktörlük “Yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkılapçı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmekle” görevlendirilmişti. Gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek mecburi tutulmuştu. Hangi yaşta olursa olsun vatandaşın ne kadar süre ve hangi mevsimde spor mükellefiyeti altında bulunacağına hükümet karar verecekti. Köylerden, şehir merkezlerine kadar nüfus oranında kulüp ve spor grupları kurulması mecbur tutulmuştu. Beden Terbiyesi Kanunu, “kuvvetli, sağlıklı ve gürbüz” bir topluma ulaşma yolunda tüm ülke seferber edilmişti.

Sonuç

Türk devrimini Cumhuriyet’in kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, CHP’nin 4. Kurultayında yapmış olduğu konuşmasında şu sözleriyle özetlemişti: “Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler... İşte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...” Cumhuriyeti kuran kadronun aşmak zorunda olduğu en önemli engellerin başında yıllarca süren savaşların ardından tükenme noktasına gelen insan varlığının içinde bulunduğu sağlıksız ve elverişsiz şartlardan bir an önce kurtararak, “tok, şen ve kalabalık bir Türk milleti” yaratmaktı. Bu girilen zor yolda Dr. Refik Saydam’ın başında bulunduğu sağlık teşkilatı, bulaşıcı ve salgın hastalıklar başta olmak üzere, topyekün bir mücadele yürüttü. Türk sağlık devrimi nüfusu tedavi etmenin yanında bilhassa toplumu hastalıklardan korumaya özen gösterdi. Kısıtlı mali imkanlar dâhilinde toplumu hastalıklardan korumanın en kolay ve ucuz yolu spor ve beden eğitimine önem vermekten geçiyordu. İlk kurulan Cumhuriyet hükümetinden itibaren sağlık ile spor eş görüldü ve sağlıklı bir topluma gidişte spor ve beden terbiyesi önemli bir araç işlevi gördü. Sporun faydaları izah edilirken, sağlığa en başta yer verildi. Devlet idarecilerinin spor kulüpleri ile sporculardan en büyük beklentisi sağlıklı ve dinç bir nüfus yaratılmasına yardımcı olmalarıydı. Sporla ilgilenen uzmanlar ile hekimlerde sporun en önemli fayda alanın sağlıkta olduğuna yönelik yazılar kaleme almışlardı. 1930’ların sonuna geldiğimizde “vücut itibarıyla kuvvetli ve tam sıhhatli, seciyeli gürbüz” nesiller yetiştirme yolunda nüfusun tamamının sporla uğraşması zorunluk olarak görüldü.

54 “Beden Terbiyesi Kanunu”, Kanun No.3530, *Resmî Gazete*, S. 3961, 16 Temmuz 1938.

Kaynaklar

I- Arşiv Kaynakları

Niyazi Erzın, “Spor Hekimliği, Mevzu ve Organizasyonu”, Sekizinci Milli Türk Tıp Kongresi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0 / 229-540-13 / 409.

Rahmi Apak, “Gençlik Teşkilatı Hakkında Rapor”, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0 / 1107-43-1

II- Resmi Yayınlar

“Beden Terbiyesi Kanunu”, Kanun No.3530, *Resmî Gazete*, S. 3961, 16 Temmuz 1938.

“Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, S. 899, 27 Mayıs 1928.

“Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha müessesesi teşkiline dair kanun”, Kanun No. 3959, *Resmî Gazete*, S. 4703, 4 Kânunusani 1941.

“Umumî Hıfzıssıhha Kanunu”, Kanun No. 1593, *Resmî Gazete*, S. 1489, 6 Mayıs 1930.

15. Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi, Ankara 1938.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III, II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932.

CHP Programı, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Halkevleri 1931-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ankara 1935.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C 1, Haz. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara 2013.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973.

Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Teşkilat ve Nizamatı Umumiye, Numune Matbaası, İstanbul 1935.

III- Araştırma ve İnceleme Eserler

Akın, Yiğit, “Gürbüz ve Yavuz Evlatlar” *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Alemdaroğlu, Ayça, “Öjeni Düşüncesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C 4, 3. Bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 414-421.

Arıkan, Ayten, *Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.

Arpacı, Murat, “Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Kamu Sağlığı Siyaseti ve Öjenik (1923-1946)”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 17/ 257, Bahar 2014, s. 129-154.

Ayerdem, Ali Hikmet, “Sporun Ehemmiyeti”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, S. 1, 29 Haziran 1936.

Çakmak, Fevzi, “Cumhuriyet Hükümetlerinin Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadelesi”, *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Devlet Ebed Müddet*, ed. Tülay Alim Baran, Yeditepe Üni., Yayınları, İstanbul 2023, s. 327-343.

Çakmak, Fevzi, “Cumhuriyet Türkiye’si’nin Sağlık Politikası ve Uygulamaları (1923-1973)”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Özel Sayı*, 2023, s. 324-353.

Çakmak, Fevzi, “Millî Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri”, *Millî Mücadele-1921*, ed. İbrahim Bozkurt, Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara 2021, s. 253-288.

Çakmak, Fevzi, “Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (Türk Spor Kurumu)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-idman-cemiyetleri-turk-spor-kurumu/>, son erişim tarihi: 24.02.2024.

Çakmak, Fevzi, Kaya, Asil, “Cumhuriyet’in Toplumsal Dönüşüm Kurumları: Halkevleri (1932-1951)”, *Türk Siyasal Hayatında Siyasi Fikir Temsilleri-1*, Tezkire Yay., Ankara 2023, s. 57-87.

Çapan, M. Şevki, “Selim Sırrı Tarcan (1874-1957)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/selim-sirri-tarcan-1874-1957/>, son erişim tarihi: 28. 02. 2024.

Çetinkaya, Kerem, Yılmaz, Nazire Ayşenur vd., “Öjenizm Kavramına Adli Bilimler Kapsamında Disiplinlerarası Bakış: Öjenik Hareketin Hukuki Boyutu, Genetik Boyutu ve Psikolojik Boyutu”, *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, C 18, S. 2, 2021, s. 155-164.

Dilek, Zühal, “İbrahim Refik Saydam (1881-1942)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/>, son erişim tarihi: 26. 02. 2024.

Günay, Nejla, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Beden Eğitiminin Gelişimi ve Gazi Beden Terbiyesi Bölümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 29, S. 85, 2013, s. 73-100.

Günay, Nejla, “Osmanlı Devleti’nde Kurulan Spor Cemiyetleri ve Jimnastik Derslerinin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü”, *Belleten*, C 81, S. 292, Aralık 2017, s. 917-946.

Güneş, Günver, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Ocaklarında Beden Eğitimi Spor Faaliyetleri (1923-1931)”, *Belgi*, S. 27, Kış/2024, s. 19-43.

İnan, M. Rauf, “Gazi’nin (Atatürk’ün) Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası”, *Belleten*, C 52, S. 204, Kasım 1988, s. 869-912.

Mutlu, Mustafa, “Nizamettin Kırşan (1898-1990)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nizamettin-kirsan-1898-1990/>, son erişim tarihi: 26. 02. 2024.

Peker, Recep, “1935 CHP Kurultayındaki Söylevi”, *Ülkü*, C V, S. 28, Haziran 1935.

Sayar, Ahmet Güner, “Ahmet Süheyl Ünver”, *İslam Ansiklopedisi*, C 42, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 2012, s. 350-352.

Selim Sırrı, *Muallimlere Terbiye-i Bedeniye Rehberi*, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1926.

Tarcan, Selim Sırrı, *Çocuklara Sağlık Öğütleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul.

Tarcan, Selim Sırrı, *Spor Pedagojisi*, Maarif Vekilliği Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.

Tarcan, Selim Sırrı, *Vakitsiz İhtiyarlamanın Sebepleri ve Daima Genç Kalmanın Sırları*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1947.

Tekir, Süleyman, “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi*, C 2, S. 18, Yaz/2019-II, s. 1301-1326.

Toprak, Zafer, “İttihat ve Terakki’nin Paramiliter Gençlik Örgütleri”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi-Beşerî Bilimler*, C 7, 1979, s. 95-113.

Ünver, Ahmet Süheyl, *Eski Hekimlik, Yeni Hekimlik ve Hıfzıssıhha*, Kader Basımevi, İstanbul 1936.

Velicangil, Sıtkı, *Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1965.

